

Etica oamenilor viitorului
**Recomandări privind dezvoltarea și utilizarea tehnologiilor noi și
emergente de ameliorare umană**

Acest proiect este finanțat printr-un grant al Unității Executive pentru Finanțarea Învățământului Superior, a Cercetării, Dezvoltării și Inovării, CNCS – UEFISCDI, proiectul cu numărul PN-III-P4-ID-PCE-2020-0521, în cadrul PNCDI III.

ENHANCEC

Tehnologiile biomedicale sunt folosite din ce în ce mai mult nu doar pentru a combate probleme medicale, ci și pentru a îmbunătăți abilitățile indivizilor sănătoși. Această practică este denumită ameliorare biomedicală. Din cauza potențialului de a îmbunătăți radical condiția umană, tehnologiile de ameliorare biomedicală au devenit subiectul celor mai intense dezbateri de etică practică, cu implicații cuprinzătoare pentru politicile publice. În perioada 2020-2023, în proiectul ENHATEC au fost publicate articole academice care folosesc atât metodele clasice ale filosofiei morale, cât și interpretarea datelor empirice pentru a extrage concluzii relevante în procesul de reglementare a dezvoltării și utilizării tehnologiilor de ameliorare umană. Recomandările rezultate privesc trei mari familii de tehnologii (și medii) care pot fi utilizate pentru ameliorare morală: neurotehnologiile, Internetul și platformele sociale, Realitatea Virtuală și alte tehnologii imersive.

Neurotehnologii și identitate

O poziție des întâlnită atât în literatura academică, cât și în practica medicală, este că neurotehnologiile nu au impact asupra identității personale a pacienților atunci când aceștia nu raportează schimbări de personalitate după implantare sau stimulare. Această poziție se bazează pe presupunerea că identitatea personală este legată exclusiv de schimbările de personalitate. Acest lucru este problematic deoarece modificările identitare nu sunt echivalente cu schimbările de personalitate. Această perspectivă asupra identității personale pare excesiv de restrânsă. Astfel, este necesară folosirea unui concept mai sofisticat și în acord cu intuițiile pacienților referitoare la identitatea personală pentru a putea evalua moral intervențiile care folosesc neurotehnologii (Zorilă, 2023).

O altă dimensiune esențială a identității personale, tratată periferic și, de regulă, doar ca o condiție necesară pentru autonomia decizională a agenților raționali, este autenticitatea. Aspectele unice ale autenticității sunt esențiale pentru felul în care un individ se înțelege pe sine. Autenticitatea posedă o calitate ireductibilă în cadrul idealurilor noastre culturale. Analiza unor cazuri particulare indică faptul că, cel puțin în anumite situații, autenticitatea pare să fie mai importantă pentru indivizi decât autonomia, punând la îndoială ideea că ceea ce este cu adevărat al nostru se aliniază strict cu angajamentul nostru reflectiv sau rațional, așa cum sugerează perspectiva concentrată pe conceptul de autonomie (Iftode et al., 2023).

Dezbaterile privind potențialul impact al neurotehnologiilor asupra autenticității individului s-au concentrat, în principal, pe două aspecte interconectate: descoperirea de sine și crearea de sine. Acest mod de a privi este limitativ. Un cadru mai amplu, care include atât dimensiunea experimentală, cât și pe cea relațională a autenticității, poate da seama de aspectele esențiale în formarea identității narative a unei persoane. Autenticitatea experimentală necesită doar o concepție minimă a coerenței narative a sinelui. Dimensiunea relațională a autenticității derivă din înțelegerea faptului că procesul de construcție a sinelui nu este niciodată o îndeletnicire solitară. Persoanele apropiate nu acționează doar ca judecători ai deciziilor noastre de viață, ci și ca adevărați coautori ai sinelui nostru. Dimensiunea relațională introduce standarde aprobate social și limite la gama de posibilități disponibile pentru modelarea sinelui sau ameliorarea umană (Mihailov et al. 2021). În același timp, latura experimentală previne transformarea identității personale într-o construcție socială și narativă modelată doar prin presiune și conformism social (Iftode et al., 2022).

Recomandări

- Ghidarea pacientului în timpul discuțiilor pre-intervenție astfel încât acesta să ia în considerare efectele imediate, directe asupra stării lor fizice/psihologice, precum și efectele indirecte, în timp, asupra identității și a relațiilor sale cu persoanele apropiate.
- Implicarea familiei sau a persoanelor apropiate pacientului în discuțiile despre posibilele rezultate ale intervenției, înainte ca pacientul să ia decizia finală (fără să participe la luarea deciziei).
- Aplicarea Principiului Precauției în cazurile în care efectul unei tehnologii (tratament sau ameliorare) nu este reversibil.
- Instruirea profesioniștilor din domeniul sănătății (care vor fi puși în situația de a gestiona astfel de cazuri), astfel încât să poată evalua noile neurotehnologii într-un cadru mai larg, care ar include nu doar conceptul de autonomie, cât și pe cel de autenticitate (cu cele două dimensiuni discutate de autori, cea experimentală și cea relațională).

- O altă obligație care decurge pentru urmarea de tratamente sau îmbunătățiri cognitive este cea a reversibilității. Trebuie explorat mai mult cum putem construi neurotehnologii fiabile și care permit, pe motive de alegere autentică, revenirea la o stare precedentă.
- Lărgirea cadrului etic în care sunt instruiți profesioniștii din domeniul medical, astfel încât să poată utiliza constructiv concepte precum autenticitatea, identitatea narativă și autonomia relațională a pacientului.
- Este necesară explorarea conceptuală a autenticității în formarea etică a profesioniștilor din domeniul sănătății, astfel încât aceștia să poată evalua în cunoștință de cauză impactul neurotehnologiilor asupra vieților pacienților lor și prin această lentilă conceptuală.
- În protocolul de intervenție, este necesară inițierea unor discuții pre-intervenție cu pacienții, cu scopul de a stabili ce fel de îngrijorări ar putea avea în legătură cu felul în care neurointervențiile ar putea modifica personalitatea sau identitatea personală în acest context și (în cazul în care există) de a-i ajuta să le clarifice și să le articuleze.
- Dezvoltarea etică a neurotehnologiilor care urmăresc exact modificări de ordin emoțional și cognitiv, în sens terapeutic sau de îmbunătățire, trebuie să respecte nu doar principiul autonomiei, ci și condiția autenticității, așa cum e formulată de pacienți.

Internet și platforme sociale

Una dintre cele mai răspândite probleme online este cea a indignării morale sau a fariseismului digital, cum a mai fost numită. Totuși, chiar dacă indignarea morală este deseori exprimată ca o emoție corozivă, ea poate inspira, de asemenea, o acțiune colectivă directă și pentru un scop bine ales. Doar prin înțelegerea profundă a naturii duale a indignării morale online, care divizează oamenii și totodată contribuie la o transformare morală inclusivă, putem să o chestionăm corect, fără a deveni părtinitori. Efectele indignării morale sunt ghidate de ce e specific încălcării diferitelor tipuri de norme morale. De exemplu, indignarea împotriva transgresării normelor privind grija

și non-vătămarea este mai puțin antagonistă decât indignarea morală ca reacție la încălcarea normelor de loialitate și/sau privind puritatea/identitatea. Odată identificate acele caracteristici ale platformelor online de socializare care ne modelează viața morală, găsirea unor soluții devine mai ușoară. Astfel, se remarcă cinci caracteristici dominante: conectivitatea, omniculturalitatea, expunerea online, identificarea crescută de grup și încurajarea a ceea ce numim „experiențe expresioniste”. Toate acestea modulează tonul în care este exprimată indignarea morală în domeniul digital (Mihailov et al., 2023).

Recomandări

- Este necesară o cercetare interdisciplinară pentru a afla mai multe despre modul în care indignarea morală online poate modela un sentiment real de solidaritate. Aceasta trebuie să se concentreze pe acele cazuri în care indignarea morală online se corelează cu comportamentul real de într-ajutorare, cu un sprijin concret, realizat fie prin implicare și efort direct, fie prin donații.
- În egală măsură, e necesară o cercetare sociologică care să exploreze cum și când indignarea morală online se traduce în proteste reale și astfel în comportamente colective costisitoare.
- Vulnerabilitatea în fața exploatării indignării, care incită sentimente negative doar în acest scop, de exemplu, pentru a obține avantaje politice, trebuie redusă prin continua educare și monitorizare. Aceste procese de educare și monitorizare, ca o formă de consiliere, pot fi implementate de absolvenții unor mastere de etică.
- Cât de mult influențează indignarea online acțiunea concretă politică trebuie investigat cu instrumentele științelor comportamentale și politice.

- În contextul geopolitic actual, reușita de a înțelege profund și de a limita sau amplifica indignarea morală poate fi determinantă în modelarea conflictului real, economic și militar. Politicile de apărare ale statului trebuie să înglobeze acest fapt.
- Schimbarea designului platformelor de social media pentru a preîntâmpina deziluzia morală, care se petrece atunci când protestul vocal și moral amplu în mediul online nu are efectele așteptate în lumea offline.

Realitate Virtuală și empatie

Odată cu dezvoltarea tehnologiei de Realitate Virtuală și pătrunderea acesteia pe piața de consum, potențialul ei de a produce experiențe imersive, inaccesibile în viața de zi cu zi, devine de interes inclusiv sub forma intervenției de ameliorare a capacităților morale a indivizilor. Empatia, una dintre cele mai importante capacități morale, poate fi și ea modulată în VR, antrenată pentru a deveni o dispoziție reflexivă a indivizilor, mai puțin susceptibilă favoritismului nejustificat față de cei care aparțin grupului. Am identificat patru condiții care fac experiențele virtuale imersive eficiente în antrenarea empatiei reflexive: (1) bogăția experiențială,

(2) abilitatea de a întrupa un avatar virtual (fapt care afectează comportamentul utilizatorilor), (3) abilitatea de a acționa cauzal și (4) posibilitatea de a controla elementele din mediu până la cel mai mic detaliu. Astfel, Realitatea Virtuală este una dintre tehnologiile care facilitează dezvoltarea morală a indivizilor prin antrenament moral și exerciții de schimbare a perspectivei. Cu alte cuvinte, este posibil ca schimbarea mediului în care acționăm să ducă la efecte morale dezirabile, inaccesibile educației morale tradiționale, dar apropiate de aceasta în sensul în care ambele prezervă libertatea de alegere a persoanelor (Zahiu et al., 2023).

Recomandări

- Este necesar ca dezvoltatorii de aplicații pentru Realitate Virtuală să fie familiarizați cu aspectele care facilitează modularea emoțiilor morale în așa fel încât să nu creeze scenarii, conținuturi sau personaje care pot afecta raportarea morală a utilizatorilor la categoriile de persoane reprezentate virtual.
- Practicienii pot apela la scenarii virtuale de schimbare de perspectivă pentru a reconfigura raportarea indivizilor la anumite situații sau categorii de persoane. Intervențiile de ameliorare morală ar trebui făcute gradual, pornind de la cele mai non-invazive mijloace către cele care afectează în mod direct comportamentul pacienților, fără a spori capacitatea de reflecție și deliberare morală a acestora.
- Pornind de la setul de cunoaștere actual legat de neuroplasticitate, recomandăm ca cercetările empirice din domeniul neuroștiinței și al psihologiei clinice să acorde atenție susținută rolului potențial terapeutic al experiențelor imersive din Realitatea Virtuală în rândul populației diagnosticate cu tulburări mentale severe.

Autori

Conf. Univ. Dr. **Emilian Mihailov**, Centrul de Cercetare în Etică Aplicată, Facultatea de Filosofie, Universitatea din București.

Conf. Univ. Dr. **Cristian Iftode**, Centrul de Cercetare în Etică Aplicată, Facultatea de Filosofie, Universitatea din București.

Conf. Univ. Dr. **Constantin Vică**, Centrul de Cercetare în Etică Aplicată, Facultatea de Filosofie, Universitatea din București.

Drd. **Alexandra Zorilă**, Centrul de Cercetare în Etică Aplicată, Facultatea de Filosofie, Universitatea din București.

Asist. Univ. Drd. **Anda Zahiu**, Centrul de Cercetare în Etică Aplicată, Facultatea de Filosofie, Universitatea din București.

Referințe

Emilian Mihailov, Alexandra Zorila, Cristian Iftode. 2021. "Taking relational authenticity seriously: Neurotechnologies, narrative identity, and co-authorship of the self." *AJOB neuroscience* 12.1: 35-37: <https://doi.org/10.1080/21507740.2020.1866105>

Alexandra Zorilă. 2022. "Neurotechnologies and Identity Changes: What the Narrative View Can Add to the Story", *AJOB neuroscience* 14, 1: <https://doi.org/10.1080/21507740.2022.2150713>

Anda Zahiu, Emilian Mihailov, Brian D. Earp, Kathryn B. Francis, Julian Savulescu. 2023. "Empathy Training Through Virtual Reality: Moral Enhancement with the Freedom to Fall?", *Ethics and Information Technology* 25 (50). <https://doi.org/10.1007/s10676-023-09723-9>

Cristian Iftode, Alexandra Zorilă, Constantin Vică, Emilian Mihailov. 2022. "Experimental and relational authenticity: how neurotechnologies impact narrative identities", *Phenomenology and the Cognitive Sciences*: 1-18. <https://doi.org/10.1007/s11097-022-09825-7>

Cristian Iftode, Alexandra Zorilă, Constantin Vică, Muriel Leuenberger. 2023. "A Life of Our Own: Why Authenticity is More Than a Condition for Autonomy", *The Journal of Value Inquiry*.

Emilian Mihailov, Alexandra Zorila, Cristian Iftode. 2021. "Taking Relational Authenticity Seriously: Neurotechnologies, Narrative Identity, and Co-Authorship of the Self." *AJOB neuroscience* 12.1: 35-37. <https://doi.org/10.1080/21507740.2020.1866105>

Emilian Mihailov, Cristina Voinea, Constantin Vică. 2023. "Is Online Moral Outrage Outrageous? Rethinking the Indignation Machine". *Science and Engineering Ethics* 29, 12. <https://doi.org/10.1007/s11948-023-00435-3>

CENTRUL DE CERCETARE
ÎN ETICĂ APLICATĂ

cea.info@filosofie.unibuc.ro

Citare sugerată :

Mihailov, E., Iftode, C., Vică, C., Zorilă, A., Zahiu, A. (2023) „Etica oamenilor viitorului : Recomandări privind dezvoltarea și utilizarea tehnologiilor noi și emergente de ameliorare umană “. Publicat online la <https://enhatec.ccea.ro/ro/rezultatele-proiectului-si-recomandari-privind-dezvoltarea-si-utilizarea-tehnologiilor-de-ameliorare-umana/>